

Tūhuratia te Ao

Hangarau

He Wahakura

He mihi

Tēnā koutou, tēnā tātou i runga i ngā tini āhuatanga katoa o te wā, me kī, haere ngā mihi, haere ngā mate, haere tonu te kaupapa e tū nei.

Ki te hunga nā koutou te kaupapa i kōkiri kia tutuki pai ai, tēnā koutou.

Ki a Tākuta David Tipene-Leach, koutou ko Herena Te Wano me te rōpū o Māori SIDS, ko Tungane Kani, ko Edith Tito, ko Maata Wharehoka nā koutou ngā kōrero, ka mihi ake.

Ki te whānau o Haemata, tēnā hoki koutou mō te āwhina.

Nā Hēni Jacob te reo Māori i whakarākei, nā Chamblett Design te pukapuka i hoahoa.

Tae atu ki a koe Deanne Thomas, nāu anō te kupu i whakairo. Ki a Orini Kaipara me Ngarangi Tipene-Leach nā kōrua ngā whakaaturanga, tēnā kōrua. Nā Wharehoka Wano me te whānau o Tihi i ngā whakariterite tēnei te reo mihi tēnei te reo tangi ki a koutou katoa tihei mauriora.

Kei te mihi ki ngā rōpū, ngā tāngata rānei e whai ake mō ngā pikitia: whārangi 2, Edward S Curtis Collection, People 007; w3 Herena Te Wano; w4, w10, w19 Māori SIDS; w18 Tungane Kani.

Te Marautanga o Aotearoa

Wāhanga Ako:	Hangarau
Taumata	6
Ngā Āhuatanga o te Hangarau	1. Ka tirohia ngā uara me ngā whakapono o iwi kē, ka: • whakahāngai ki te otinga; • mōhio ki ngā whakaharatau; • whakarite ki ngā hangarau a tangata kē; • mārama ki ngā ārai me ngā huarahi wātea ka taea. 2. Ka tūhura i ngā āhuatanga matua o te tangata e pā ana ki: • ngā pūnaha, ngā tukanga rānei; • te hiahia o ngā kiritaki; • ngā rautaki whakatairanga ki te kiritaki.
Te Whakaharatau Hangarau	3. Ka arohaehae i ngā whakatakotoranga hoahoa whaiaro, ā ētahi atu hoki, hei āwhina. 4. Ka whakamātautau i ngā raraunga me ngā mōhiotanga hou kia puta ai he otinga tika.

***Tikina atu i tuawhakarere
i te ao kōhatu
ngā mōhiotanga o rātou mā
hei kawē i a tātou i roto i te ao tūroa
Kua takoto kē te whāriki i rarangahia e rātou
wānangahia, tuakina kia tau
rangahaua kia maumahara
manakohia kia whiwhi ai
te mātauranga Māori motuhake***

I ahu mai tēnei kaupapa i hea?

He kōrero kei te Paipera e pā ana ki tētahi wahine nāna i hanga he kete hei kawē i tana pēpi ki te repo, ki reira huna ai. Nā taua kōrero, kua mōhiotia whānuitia ngā momo kete mō ngā pēpi ko te 'kete a Mohi'.

Huri noa i te ao, kei ngā ahurea katoa he momo kete hei kawē, hei tiaki i ngā pēpi. He iwi taketake, he iwi tawhito a Narragansett, nō Āmerika. He papa tā rātou hei kawē i te pēpi. Ka herea te pēpi ki te papa, ā, ka pikautia e te māmā. Kua tapaina te ingoa 'papoos' ki taua papa.

Heoi anō, i Aotearoa i ngā wā o mua, he momo kete te pōrakaraka. E ai ki ngā rangahau, ka tārewa mai te pōrakaraka i te tuanui o te whare. Nā te taura harakeke, aka rānei ka piua te pēpi hei whakatau, hei whakamoe i a ia. I ētahi wā ka whakairihia te pōrakaraka ki waenga i ngā peka o te rākau. He hanga whaitake taua momo kete, tuatahi kia noho rarau te pēpi, tuarua kia wātea ngā mātua ki te mahi i ā rātou mahi.

He tauritenga kei ēnei momo hanga kawē pēpi katoa, ahakoa nō tēhea iwi.

- He māmā te hoahoa, te hanga hoki
- Ka tutuki i a ia te hiahia o te tangata
- I hanga ki te rawa whakahou, he rawa nō te taiao māori
- He mahi tino whaitake.

E whai ake nei te kōrero mō te whakawhanake i tētahi otinga tika mō ngā pēpi o Aotearoa, me te take i whakawhanaketia ai. He kōrero motuhake, he kaupapa miharo kia puta ai he painga mō ngā pēpi Māori me ō rātou whānau.

***Ka pikautia te pēpi i
runga i tana 'papoos'.***

Ho wai te hunga mōhio?

*Ko te tākuta tēnei
nāna tēnei kaupapa
i tīmata, ko David
Tipene-Leach.*

Ko Tākuta David Tipene-Leach tētahi. Nō Pōrangahau te tangata nei. Ko Ngāti Kahungunu te iwi whānui, ko Ngāti Kere te iwi tata. Nōna te whakaaro kia hoki atu ki ngā whakaharatau a ō tātou tūpuna mō te whakamoe pēpi, hei whakaiti i ngā matenga ohorere. I te tīmatanga o tēnei mahi, i Te Whare Wānanga o Tāmaki Makaurau ia e mahi ana.

Ko Herena Te Wano, nō Tūwharetoa me Te Arawa. Ko Herena te kaiwhakahaere matua o te rōpū kua mōhiohia nei ko Māori SIDS.

Ko Herena Te Wano tēnei.

SIDS = Sudden Infant Death Syndrome

Ko te rōpū kaimahi o Māori
SIDS, ko Herena rātou ko Angeline
Tangiora, ko Nicola McDonald, ko
Ngaire Pera. Ko tā rātou whāinga
matua, kia heke te tokomaha o ngā
pēpi Māori e mate ohore ana.

E toru ngā wāhanga mahi o te
rōpū: ka tahi ko te tuku mōhiohio

ki ngā hāpori; ka rua ko te whakarite
hōtaka mātauranga; ā, ka toru ko te
rangahau hei kinaki mō ngā mahi.

Ko wai te hāpori e kōrerotia nei? Ko
ngā wāhine e hapū ana, ngā whānau o
aua wāhine, ngā kaiwhakawhānau pēpi,
me ngā kaimahi hauora e awhi ana i
ngā māmā hou, pērā i a Plunket mā.

***Ko te rōpū o Māori SIDS tēnei.
Ko Angeline Tangiora rātou ko
Nicola McDonald ko Ngaire Pera
ko Herana Te Wano.***

He aha te take i tū ai tēnei mahi nui?

Kātahi te tokomaha o ngā pēpi e mate haere ana mai i te whānautanga tae noa ki te marama tuaono. Mehemea ka mate ohorere, ā, kāore e kitea e te tākuta te take i mate ai, kua kiia tēnei 'he mate SIDS, SUDI' rānei. Mai rā anō tēnei momo mate. He nui ake ngā momo mate pēnei ka pā ki ngā pēpi Māori i ngā pepi nō ahurea kē,

nō iwi kē. Ia tau, ia tau, ka āhua 50 ngā pēpi ka mate i Aotearoa, ā, e 80% he pēpi Māori. He āwangawanga nui tēnei ki ngā tākuta, ki ngā whānau, ki ngā kaimahi hauora katoa.

He aha i mate haere ai ngā pēpi?

"Tuatahi, ka kaipaipa te māmā i tana hapūtanga, ka ngoikore te tipuranga o te pūnaha arahau," te kī a Tākuta Tipene-Leach. "Mō ētahi o ēnei pēpi, ka uaua ake te whakahā, kāore e tika te mahi a ngā pūkahunghuru. Engari ki te kī atu ki te 50% o ngā wāhine Māori e kaipaipa ana kia kaua e kaipaipa i te hapūtanga, he mahi uaua tēnā, kāore e kore mō te nuinga he moumou wā noa iho. Anā, he nui rā ngā pēpi Māori e pā kinotia ana.

"Tuarua, he āhua anō mēnā kāore e whāngaia ana te pēpi ki te waiū. Ehara i te mea he iti noa ngā māmā Māori e whāngote ana i te wā ka whānau mai te pēpi, engari mō te nuinga ka pērā mō te wā poto noa iho, mō te kotahi marama, mō te ono wiki rānei, kātahi ka mutu. Heoi anō, kei te mōhio tātou mā te kāwhe te miraka kau, ehara mā te pēpi kōhungahunga tonu."

SUDI = Sudden Unexpected Death of Infant

"Tuatoru, e ai ki ngā rangahau, mēnā ka tāpapa te pēpi, ka puta te hauhā i te waha, i te ihu, engari ka uru tika anō ki roto. Kāore he painga o roto o tēnei hau, ka hē haere te whakahā o te pēpi, ka mate. Tēnā pea, i kaipaipa te māmā i te hapūtanga, ka kaha ake te ngoikoretanga o te whakahā o te pēpi, ka tere mate.

"He mōreareatanga anō kei roto i te tāpapa, arā, ko te kanohi e piri rawa ana ki te pera, kua katia te rere pai o te hau ki roto i te ihu. Mēnā ka mahana rawa te pēpi, he mōrearea anō nō te mea ko te kanohi tētahi tino wāhi e puta ai te wera o roto o te tinana. Tērā ka hēmanawa te pēpi, ka mate."

E 82% o ngā matenga ohorere katoa o ngā pēpi ka hua ake i ēnei āhuatanga. E mōhiotia ana ka taea ēnei whanonga te whakapai ake. Koinei ngā hanga mōrearea tēnā pea ka taea te huripoki.

Nō reira he maha ngā rautaki i whakamahia e Te Tari Hauora me te rōpū o SIDS kia mōhio ai te hapori whānui ki ēnei āhuatanga mōrearea.

I te tau 1990 ka tukuna ngā kōrero ki ngā kaimahi hauora katoa o te motu, nā rātou anō i tuku atu ki ā rātou kiritaki, arā ki ngā whānau. Nā te rautaki ā-motu nei, ka taka iho ngā matenga ohorere i te 48%. Heoi anō, ka taka iho te matenga ohorere o ngā pēpi Māori i te 24% anake. Nā te aha i pērā ai?

Whai muri mai, i puta te kōrero, ko te take e kaha mate ana ngā pēpi Māori, i te mea ka moe tahi ngā mātua me te pēpi, he tino tūkinotanga anō. I ētahi wā e kaha moe ana ngā mātua, ā, kei waenga i a rāua te pēpi, ka takahuri atu tētahi ki runga i te pēpi, ka tāmia. He nui ake te tūponotanga ka pērā mehemea ka haurangi, ka kai tarukino rānei ngā mātua. I puta te kōrero, ko te huarahi tika, me tango ngā pēpi Māori i ngā moenga o ō rātou mātua, ka kuhu atu ki tētahi moenga mō rātou ake.

He uaua ki ngā kaimahi hauora Māori tēnei kōrero te kawē atu ki ngā hapori. Mai rā anō kua moe tahi ngā mātua me ngā pēpi. Ā, ka tipu haere te pēpi ka moe tahi ki ōna tuākana.

Kei te mōhio a Tākuta Tipene-Leach, mēnā ka kōrerotia tēnei tūpatotanga, tē rangona e ētahi o ngā mātua Māori!

“Inā hoki kāre mātou o te Māori SIDS e tino tautoko ki tēnei kōrero, ahakoa hōrapa katoa ngā kōrero ki Aotearoa whānui – kāre mātou e tautoko ki tēnei nā. I whakakāhoretia e mātou tēnei kōrero nā te mea e whakaaro ana te Māori kāore tēnei i te tika – he kōrero anō e āhua hōhonu atu ana i te mea e kitea e ngā kairangahau nei.”

Nāwai rā, ka tūpono kite ngā kairangahau he tika te kōrero a te tākuta nei – ehara ko tēnei āhuatanga anake te hanga mōrearea. Engari ko te moe ngātahi me te pēpi mēnā i kaipaipa te māmā i tana hapūtanga, koia.

He aha tētou?

He take nunui te katoa o ēnei ki a David me tōna rōpū. E ai ki ngā kairangahau hauora, me tīni ngā mātua i ā rātou whanonga kia pēnei:

1. Me mutu te kaipaipa a te wahine i a ia e hapū ana.
2. Me whāngote ki te waiū o te whaea.
3. Me mahi kia takoto tīraha te pēpi i a ia e moe ana.

Me te mea kāre e paingia e ngāi Māori:

4. Me moe te pēpi ki tōna ake moenga.

E ai ki te tākuta, he ngāwari te tuku mōhiotia ki ngā hāpori e pā ana ki te takoto pai ki te moe, te kore e kaipaipa me te whāngote. Engari ko te raruraru ki a rātou ko ōna hoamahi hauora, ko

te wāhi moe o te pēpi. Mai rā anō, kua moe tahi ngā pēpi Māori me ō rātou mātua. Me pēhea te āta kōrero atu kia kore ai ngā whānau Māori e pērā?

I āta tirohia te āhua o te moenga pēpi. I whakaaro a David ki ngā āhuatanga kāore i te pai mō te pēpi. Arā pea, he maha ngā paraikete, he taputapu tākaro kei te moenga, he pera. Tērā hoki ka taka iho te pēpi i waenga i te matarihi me te taha o te moenga.

Nō reira ka whakaaro ake ia ki tētahi wāhi tino haumaruru, he āhuru mōwai hei takotoranga pai, kia taea tonutia e ngā mātua te moe ngātahi me tā rāua pēpi.

He pēhea te āhua o te āhuru mōwai?

He wāhi haumaruru mō te pēpi. Me tika te mahana, ā, kāore he taputapu tērā ka taka ki tōna kānohi, pērā i ngā taonga tākaro, me ngā ārai kei te moenga. He wāhi e moe wehe ai ngā mātua me te pēpi, engari ka takoto tata tonu rātou. Ā, ka moe mōwai rokiroki a pēpi.

Nō reira, nā te aroha o te tākuta nei ki āna tikanga Māori, me tōna whakapono ka taea ēnei hanga mōrearea te whakatika, i huri ai ōna whakaaro ki tētahi moenga pai ake.

Te tauira tuatahi

I te tuatahi, ka tapaina te ingoa 'kawe pēpi' ki te hua ka puta. Kei te ingoa tonu te tikanga, arā, he moenga, he kawenga hoki. I hanga i te harakeke, he rawa māori, he rawa kore utu, he rawa toitū anō.

He kakau tō te kawe pēpi. Heoi anō, kāore i tika kia kawea haeretia te pēpi ki roto i te kete rā, kei motu te harakeke, ka taka iho te pēpi.

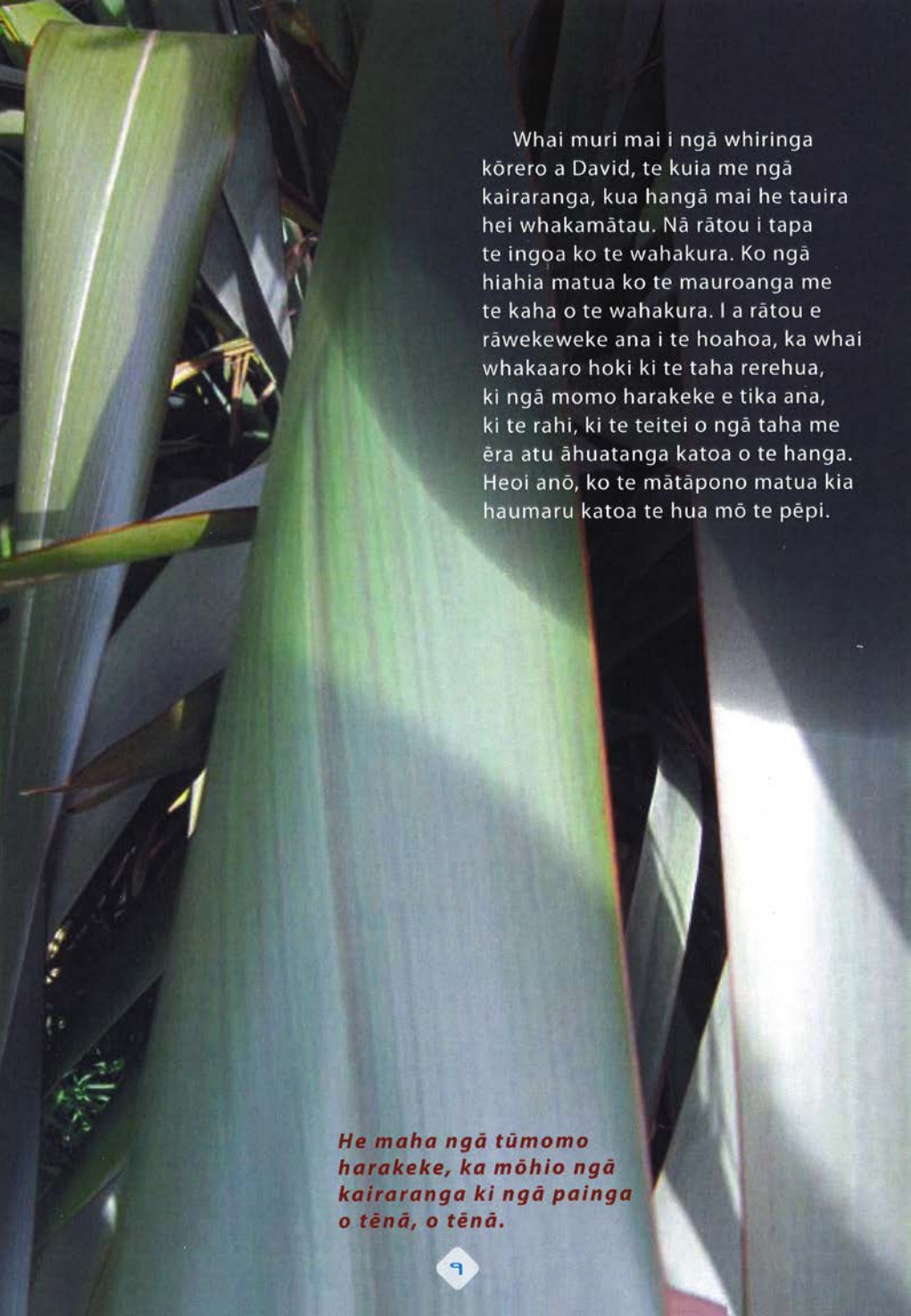
Ka huri anō ngā whakaaro ki te tino take o te hua e whāia ana. Tuatahi, he wāhi haumarua kia tika te moe a te pēpi. Tuarua, kia taea tonutia te moe a pēpi i roto i te moenga o ōna mātua. Ko hea mai nei te painga atu mehemea he moenga anake, korekau he kakau.

I haria e David ana mahere whakaaro, whakaahua hoki ki tētahi kuia nō Ngāti Porou. Ko Whaipooti Hitchener tōna ingoa, he tōhunga raranga. Nāna i whakamihi te kaupapa me ngā whakaaro hei otinga. Heoi, nāna hoki i whakamōhio ehara te hua nei i te mea hou – nō mai rā anō kē. Kātahi ka whakamāramahia te pōrakaraka me ngā mahi a ngā tūpuna.

E ai ki ngā tuhinga a Elsdon Best, ko te pōrakaraka he momo kete, he moenga rānei mō te pēpi hou. Ka whakairia te kete ki te tāhuhu o te whare, ko te pirita hei whakamau atu. Ka kumea te aka, ka piua te kete, ka noho rarau te pēpi.

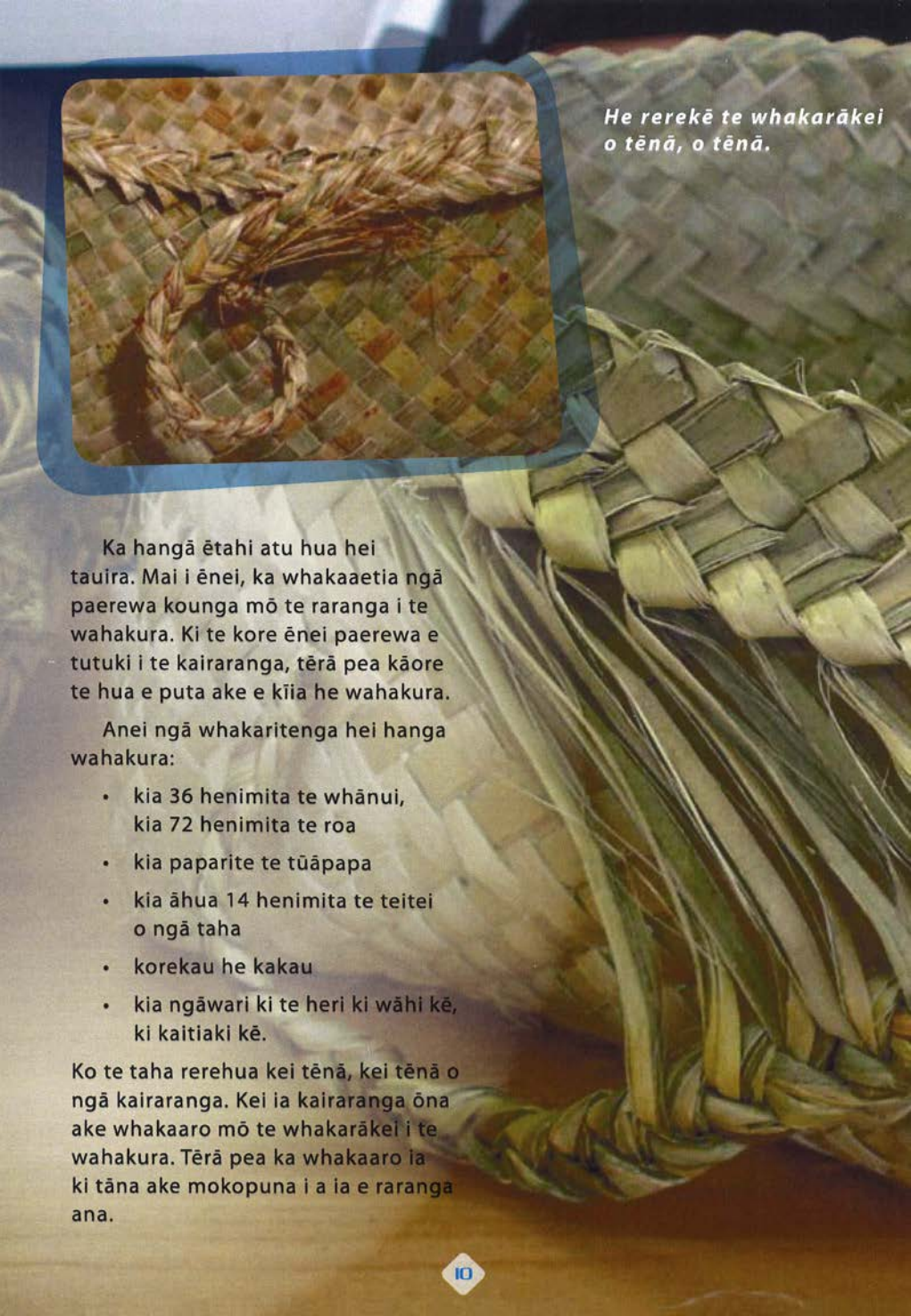

***E mahi tahi ana ngā
kairaranga i runga i te
whakaaro kotahi.***

Whai muri mai i ngā whiringa
kōrero a David, te kuia me ngā
kairaranga, kua hangā mai he tauria
heī whakamātau. Nā rātou i tapa
te ingoa ko te wahakura. Ko ngā
hiahia matua ko te mauroanga me
te kaha o te wahakura. I a rātou e
rāwekeweke ana i te hoahoa, ka whai
whakaaro hoki ki te taha rerehua,
ki ngā momo harakeke e tika ana,
ki te rahi, ki te teitei o ngā taha me
ēra atu āhuatanga katoa o te hanga.
Heoi anō, ko te mātāpono matua kia
haumaru katoa te hua mō te pēpi.

*He maha ngā tūmomo
harakeke, ka mōhio ngā
kairaranga ki ngā painga
o tēnā, o tēnā.*

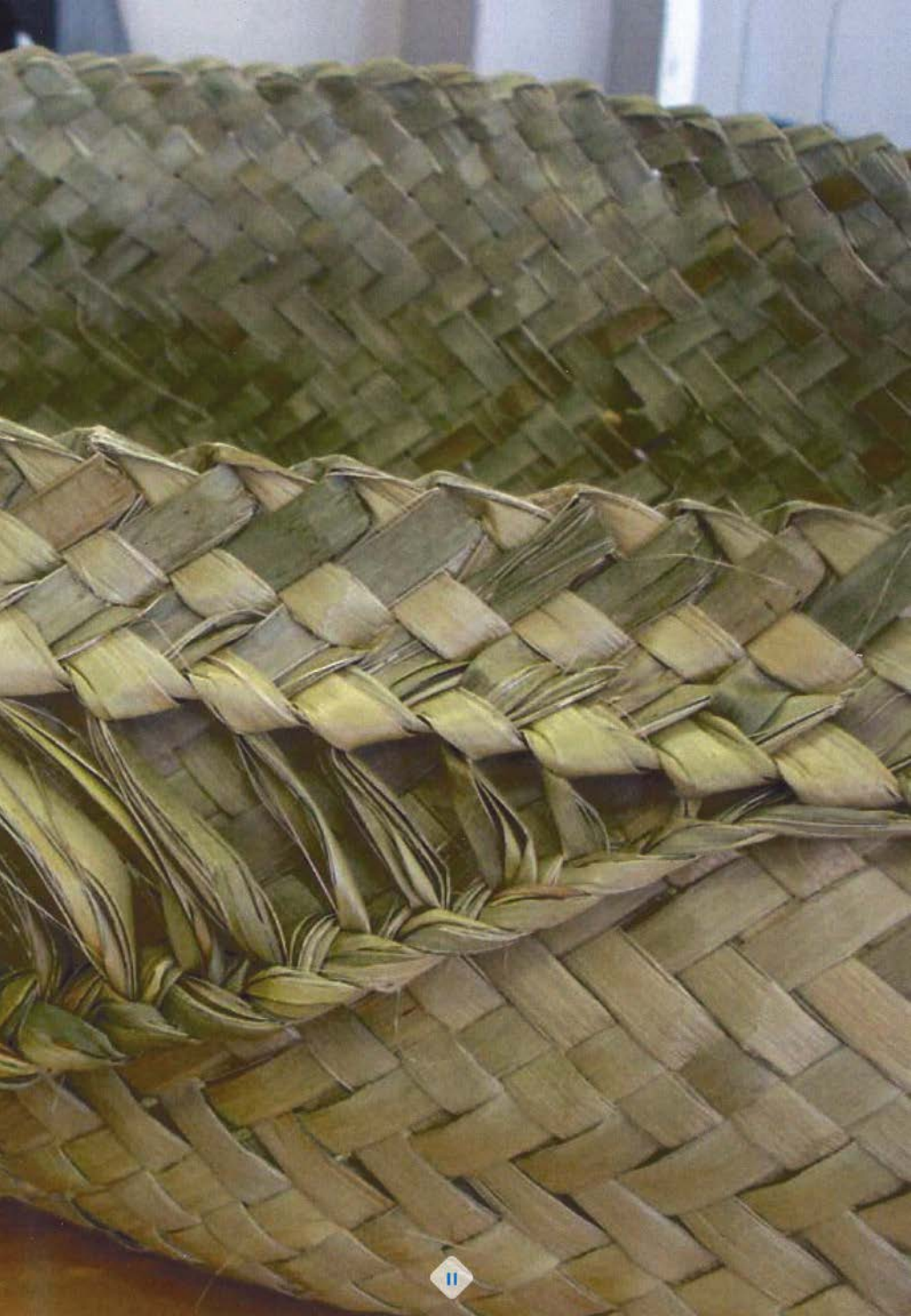
*He rerekē te whakarākei
o tēnā, o tēnā.*

Ka hangā ētahi atu hua hei tauira. Mai i ēnei, ka whakaaetia ngā paerewa kounga mō te raranga i te wahakura. Ki te kore ēnei paerewa e tutuki i te kairaranga, tērā pea kāore te hua e puta ake e kīia he wahakura.

Anei ngā whakaritenga hei hanga wahakura:

- kia 36 henimita te whānui, kia 72 henimita te roa
- kia paparite te tūāpapa
- kia āhua 14 henimita te teitei o ngā taha
- korekau he kakau
- kia ngāwari ki te heri ki wāhi kē, ki kaitiaki kē.

Ko te taha rerehua kei tēnā, kei tēnā o ngā kairaranga. Kei ia kairaranga ōna ake whakaaro mō te whakarākei i te wahakura. Tērā pea ka whakaaro ia ki tāna ake mokopuna i a ia e raranga ana.

I roto i ngā rohe kua puta ētahi atu āhuatanga hoahoa. Ka hangā, ka rarangahia, ka arotakea, ā, mehemea ka tika, ka tau.

Kāore te taha rerehua anake i raweketia, ko ngā tukanga hoki. Tērā pea ka whakarerekētia te roa e koropupū ana, te momo whiri, te takoto o ngā whenu rānei. Pērā i ngā tohunga katoa, ka hiahia ngā kairaranga ki te whakapai ake i ā rātou mahi i ngā wā katoa.

Ka kōhuatia ngā rau harakeke kia ngohe, kia tāwariwari ake.

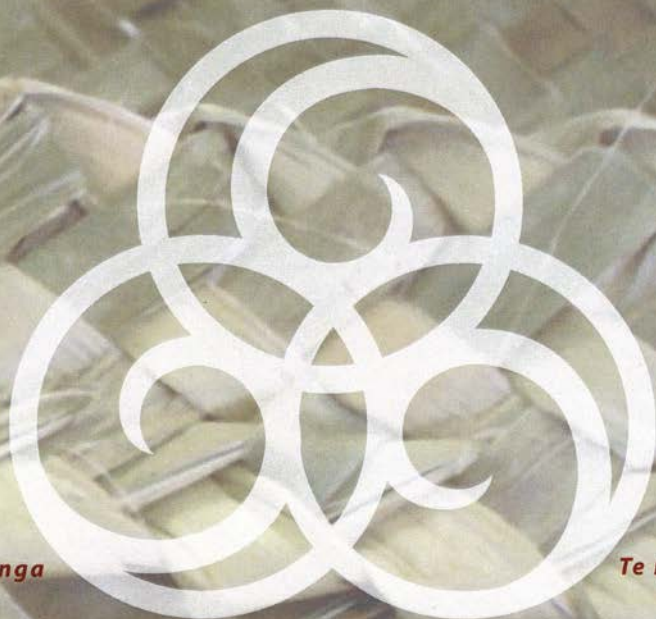
He maha ngā pūkenga me ngā mōhiotanga o ngā tōhunga raranga. E taunga ana rātou ki ngā momo harakeke, ngā painga me ngā ngoikoretanga o ia momo. Hei tauria, he kaha ake te muka mai i ngā rau roa. He rerekē te kaha o te muka o tēnā momo harakeke, o tēnā. Mā te rāwekeweke me te whakamahi ka marama ngā kairaranga ki ngā āhuatanga o ngā rawa.

Ko ēnei mātauranga, kua kīia nei ko te mātauranga o te ahumahi. Nā tēnei, ka māmā ake te mahi a te kairaranga. Ki te kore i te kairaranga aua māramatanga, ka pau te wā ki te rāwekeweke me te whakamātau. Nō hea aua mōhiotanga? Nō roto i te rāwekeweke, i te whakamātau, i te rangahau, me ngā wheako o te kairaranga.

Ā, he mātauranga anō ō te tākuta, ō te kaiwhakawhānau pēpi, ō te kaimahi hauora hoki. Ko ō rātou mātauranga ahumahi, nā roto i ō rātou ake ahumahi, pūkenga, māramatanga, rangahau, me ō rātou wheako whaiaro hoki i te ao hauora.

*Te mātauranga
raranga*

*Te mātauranga
Māori*

*Te mātauranga
hauora*

Te otinga, he wahakura

Nā te kohikohi i ēnei kete mātauranga katoa, me te whakaaro ki ngā matea
o te kiritaki, ka puta he hua hei otinga tika.

Ha pēhea te hanga wahakura?

He whakarāpopoto:

- He pai ake te harakeke whāriki, arā te rataroa, te kohunga rānei.
- Tapahia kia 100 ngā rau harakeke.
- Kōhuatia ngā rau.
- Kia 36cm x 72cm te rahi o te tūāpapa.
- Kia āhua 24 ngā whenu mō ia taha o ngā whiri, e 3 hei raranga i te tūāpapa.
- Herea i mua i te raranga i ngā taha.
- Kia āhua 14cm te teitei o ngā taha.
- Kia kaha te tapiki i te mutunga.
- Kaua e tāwaia ki ngā tae o te toa.

Ki te kōhuatia ngā whenu ka mauroa, ā, ka ngāwari ake ki te raranga.

Whakairia ngā whenu ki te rārangi kākahu kia maroke.

Whuia atu ngā whenu kua mārari, kia rite tonu te tae o te wahakura.

Me tīmata pērā i te kete kūmara – ko ngā whītau ki te whiri.

Kia 48 ngā whenu ki ia whiri, kia 24 ki ia taha. Mahia kia toru ngā whiri pēnei. Me maumahara ki te rahi o te wahakura, ki te kore e nui ngā whenu, tāpiritia ētahi atu.

Ko ēnei whiri e 3 e raranga tahitia ana te tūāpapa o te wahakura.

Ka taea ināiane ngā taha te raranga.

Me pērā tonu te whakaoti i te kete kūmara, me auaha rānei. Engari kia kaha tonu te whatu mutunga.

He ohu mahi

He maha ngā rōpū kairaranga huri noa i Aotearoa. He pūkenga ō rātou, he mea tuku iho i ngā tūpuna. Mai rā anō kua rarangahia ētahi taputapu pērā i ngā kete, i ngā kākahu, i ngā mea whakarākei hoki.

Ahakoia ngā taputapu o te ao hou – ngā mea māmā ki te hoko, māmā hoki ki te hanga, ko te raranga he pūkenga nō ngā tūpuna e ora tonu ana. Ko te harakeke he rawa māori huhua tonu. E tika ana kia hanga ngā wahakura i te harakeke, kāore he rawa i tua atu.

I te tau 2005 me te 2006, i whakamātauria te ariā nei, te wahakura, ki Tūranga-nui-a-Kiwa.

I tautokona ā-pūtea e Ngāti Pōrou Hauora, e Te Puni Kōkiri hoki. I karapinepine mai ngā tōhunga raranga mō ngā rā e toru ki te hanga wahakura mō te hāpori. I arahina rātou e te kuia, e Whaipooti Hitchener. I reira hoki a Tākuta David Tipene-Leach, ki te whakamārama i ngā tino take o te wahakura, me āna tini whāinga hei oranga mō ngā pēpi Māori.

I roto i aua rā e toru e 80 ngā wahakura i hanga. He paku rerekē te āhua o ētahi wahakura. I ētahi he pōtae hei whakamaru i te rā, i ētahi anō he kupenga. Heoi anō, ruarua noa iho ngā wahakura kāore i whakatutuki i ngā paerewa kua whakaaetia mō tēnei taonga.

He whakaaro nui i puta i taua hui:

- Me pēhea te tuku atu ki ngā māmā e hiahia ana ki te taonga nei?
- Me pēhea hoki te whakamārama ki a rātou me pēhea te whakamahi?
- He aha te rautaki mō te tuku atu, me te whakahoki mai?
- Me pēhea te toitūtanga o tēnei mahi nui?

Huri noa i te motu ināiane, he rōpū kairaranga e hanga wahakura ana mō ō rātou ake whānau. Kei Taranaki, kei Tauranga, kei Ngāti Kahungunu hoki, ā, kātahi ka tīmata ētahi atu rohe ki te raranga wahakura. Nā te aha? Nā te mea kua kitea ngā painga mō ngā pēpi Māori, mō ngā whānau hoki. Koia nei tētahi kaupapa matua ka taea e rātou te āwhina, mā roto i ō rātou pūkenga, i ō rātou mātauranga hoki. Mā tēnei mahi mīharo ka ora tonu ai ngā pēpi Māori.

He aha te hōrero hei ngā hapori?

Kua tautokona te kaupapa nei e ngā kaiwhakawhānau pēpi Māori. Ko rātou e whakatairanga ana, e akiaki ana i ngā māmā e hapū ana ki te whakamahi wahakura hei moenga tika mō te pēpi.

Tērā pea ka whai wā tētahi i roto i te whānau ki te whakaako i te wahine ki te hanga i tāna ake wahakura. Tērā ka noho taua wahakura hei 'kura'

mō te whānau katoa, mō ngā pēpi tokomaha.

Tērā pea ka whiwhi te wahine i te wahakura mai i tana kaiwhakawhānau pēpi, hei koha. Ka tipu haere te pēpi, ka whakahokia te wahakura ki te kaiwhakawhānau pēpi, ā, ka kohaina ki wahine kē.

Ko Tungane Kani tētahi kaiwhakawhānau, nō Ngāti Kahungunu ki Te Wairoa. Kei Tāmaki-nui-a-Rua a Tungane e mahi ana, e noho ana. Ruarua noa iho ngā kaiwhakawhānau pēpi Māori. E kī ana a Tungane, “Ki ōku whakaaro, mā te wahakura ka areare ngā taringa o te whānau ki ēnei kōrero hauora i runga i te ngākau iti. Arā, ko ngā tūpatotanga kia kore ai e mate te pēpi i te mate ohorere, me whakamoe te pepi ko tōna mata ki runga, ki tōna wāhi motuhake.

Me auahi kore te kāinga, me kōrero anō ngā painga o te whare tangata auahi kore i te hapūtanga. Ā, arā anō ngā painga o te waiū, me te whāngote – te kai tika, te tikanga Māori ātaahua rawa mō te oranga whānui o te pēpi, kia tupu pai ai.

Mā te wahakura ka hikina te mana o te mokopuna i waenganui i te whānau. Ki te nuinga o ngā whānau he taonga te wahakura, he kaupapa ātaahua.

Ka mōhio tonu te whānau, ko tēnei te wāhi moe motuhake mō te pēpi, he wāhi āhuru, he wāhi haumaruru. Ka taea te kawē te wahakura ki ngā rūma katoa o te whare, arā ki te rūma moe o ngā mātua, ki te rūma noho rānei. Engari ahakoa ko tēhea te wāhi, he wāhi auahi kore. Ka kite tonu te whānau i a pēpi i ngā wā katoa. Pērā hoki i te marae, ka kite te whānau, te iwi katoa he taonga te pēpi, kei a ia tōna ake mana.

I waenganui pō, kua pai te moe tata a te pēpi ki tana māmā, arā, ki tana ūkaipō. He ngāwari te rongo i a ia e moe ana, e tangi ana.

Ka harikoa anō te whānau ki te whiwhi rauemi Māori hei tautoko i te hauora o te pēpi. Kāore e kore he taonga te wahakura. E tika ana kei ia whānau, kei ia whānau tētahi.”

He haerenga mīharo he wheako whaiaro hou

Ko Nicola McDonald tētahi o ngā kaimahi o Māori AIDS. Ka tautoko ia i te ariā o te kaupapa wahakura hei oranga motuhake mō ngā whānau. Heoi, i whakaaro rāua ko tōna hoamahi, a Ngaire Pera, kia tika rawa atu te tautoko i te kaupapa, me mārama pū rāua ki ngā tini āhuatanga o te hanga i te hua. I runga i tēnei tino hiahia, ka tono atu rāua ki ō rāua kaumātua kia āwhina.

Auē te ohorere! Nā rātou rāua i tohutohu kia hanga wahakura i runga i ngā tikanga a kui mā, a koro mā. Ahakoa te manawapā, ka whai rāua i ngā mōhiotanga o ngā kaumātua. Anei ā rāua kōrero.

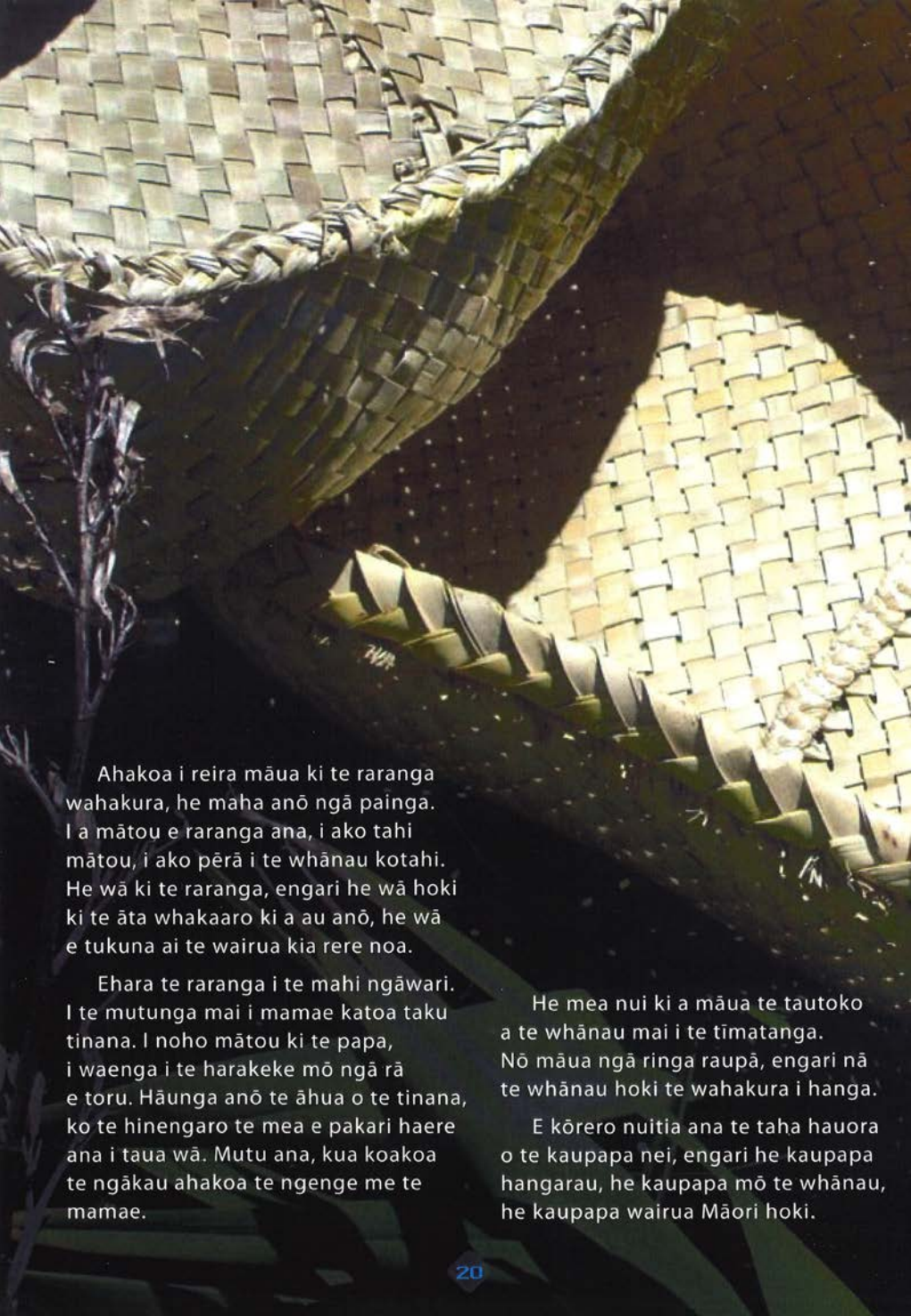
"I hoki māua ki ō māua kāinga kia whiwhi i te whakaaetanga o ngā kaumātua. Nā rātou he tukanga i whakarite kia whai wāhi māua ki te mahi. Manawa popore ana māua nā te mōhio ehara māua i te kairaranga! Ahakoa tēnā i noho manawanui i runga i te kaha hiahia ki te mahi i te mea tika mō māua, mō ō māua tūrangā mahi hoki."

Anei anō te kī a Nicola, "He tukanga kei ia tikanga, te maha hoki o ngā akoranga hou mā māua. Anei ētahi:

- te hokinga ki te kāinga me te tono atu i ngā kaumātua kia āwhina mai
- te whiwhi i te whakaaetanga, te tautoko me te aroha o ō māua kaumātua

- te ako ki te kōhi harakeke me ngā tikanga o ngā kuia mō te harakeke
- te akiaki a te whānau, te noho tahi
- te noho ki te marae me te aro tōtika ki te kaupapa
- te whakakoi i te hinengaro, te whakatau i te wairua, te whakarite i te tinana
- te mārama ki te tikanga o te 'koha mai, koha atu'
- te whakahoki i te mātauranga ki ngā marae hei māramatanga hou mō te whānau."

Ahakoa i reira māua ki te raranga
wahakura, he maha anō ngā painga.
I a mātou e raranga ana, i ako tahi
mātou, i ako pērā i te whānau kotahi.
He wā ki te raranga, engari he wā hoki
ki te āta whakaaro ki a au anō, he wā
e tukuna ai te wairua kia rere noa.

Ehara te raranga i te mahi ngāwari.
I te mutunga mai i mamae katoa taku
tinana. I noho mātou ki te papa,
i waenga i te harakeke mō ngā rā
e toru. Hāunga anō te āhua o te tinana,
ko te hinengaro te mea e pakari haere
ana i taua wā. Mutu ana, kua koakoa
te ngākau ahakoa te ngenge me te
mamae.

He mea nui ki a māua te tautoko
a te whānau mai i te tīmatanga.
Nō māua ngā ringa raupā, engari nā
te whānau hoki te wahakura i hanga.

E kōrero nuitia ana te taha hauora
o te kaupapa nei, engari he kaupapa
hangarau, he kaupapa mō te whānau,
he kaupapa wairua Māori hoki.

Ahakoia kua tata te rima tau te roanga o tēnei kaupapa mahi, kāore anō kia whakatauria he tukanga toha atu, toha mai.

Kei te whiri whakaaro tonu a David, te rōpū Māori SIDS me ngā kaiwhakawhānau pēpi kia pēhea te toro atu ki ngā whānau Māori e hiahia ana ki tētahi wahakura.

Tokomaha ngā wāhine Māori e hapū ana kāore e uru atu ki ngā rōpū āwhina i mua i te whānautanga mai o te pēpi. He maha anō ngā take ka pērā ai. Mehemea kei te taiwhenua te kāinga, he uaua ki te haere. Mehemea he tokomaha anō ana tamariki kei te kāinga, kāore pea e wātea ki te haere.

I ētahi wā ko te kaiwhakawhānau anake te tangata e tautoko ana i te māmā. Tērā pea mā rātou he tukanga e whakawhanake kia tae atu ai ngā wahakura ki ngā mātua e hiahia ana ki te taonga nei.

Hei hea ināianeī?

He maha ngā pātai kei te whakaarohia i tēnei wā tonu kia neke whakatemua ai tēnei kaupapa motuhake.

- Me pēhea te whakamōhio ki ngā Māori katoa, ka taea te hanga he otinga tika hei whakawhāiti i ngā mate ohorere o ngā pēpi Māori?
- Me pēhea ngā kaimahi hauora e tautoko ai i ngā wāhine Māori katoa e hapū ana?
- Me pēhea te hanga i ngā wahakura kia whiwhi ai ia whānau Māori?
- Me pēhea te whāngai atu i ngā pūkenga me ngā māramatanga ki te kaupapa ki reanga kē?

- Me pēhea te whakamōhio i te kōrero mō te moe haumarua a te pēpi ki ngā tāngata katoa?
- Mā wai tēnei kaupapa e tautoko ā-pūtea kia ora tonu ai?

Tērā pea ka tūhuratia he rawa kē hei hanga i ngā momo wahakura. Ko te kirihou pea?

Tērā pea ka hangā ngā wahakura ki Haina mō te utu paku iho.

Tērā pea ... tērā pea ... tērā pea ...

*Pinepine te kura, hau te kura
Whanake te kura i raro i Awa-rua
Ko te kura nui, ko te kura roa
Ko te kura o tawhiti nā Tū-hae-pō*

Nō te oriori rongonui o Ngāti Kahungunu ēnei kupu. He waiata hei whakamihi i tētahi uri o Whatuiāpiti, ko Te Umurangi tana ingoa.

Ko te kura, he taonga, arā ko te pēpi a Te Umurangi tēnā. Nō te oriori nei te kupu mō te otinga kua kōrerotia i tēnei tuhinga, mō te wahakura.

Ahakoia te aha, ahakoia ngā wero
kei mua tonu i te aroaro, he kaupapa
mīharo, he kaupapa Māori. He tauira
tika o te hangarau te hanga wahakura,
nā te mea ka mahi tahi te hāpori ki te
whakatutuki i tētahi hiahia nui kei te
hāpori anō.

I tīmata te whanake whakaaro i
ngā whakaharatau hangarau o ngā
tūpuna, ā, ka whakahāngaitia ki ngā
matea o tēnei ao.

Nā te mātauranga o Tākuta David
Tipene-Leach, nā ngā mōhiotanga
o ngā tūpuna, nā ngā pūkenga o
ngā kairaranga, me ngā mahi a te
rōpū Māori SIDS, kua puta he otinga
e tika ana. Nā tēnei otinga, nā te
wahakura, ka ora ā tātou pēpi kia
kaha te tipu ake. Kore rawa e mutu
te mihi ki te tangata nāna tēnei
huarahi i whakatakoto.

Papa Hupu

āhuru mōwai = *comfortable, safe place*

hanga mōrearea = *Modifiable risk*

huripoka = *turn upside down*

kiritaki = *client*

mātāpono = *principle*

mauroanga = *durable, hard wearing*

mōwai rokiroki = *perfectly calm*

pūnaha arahau = *respiratory system*

tāpapa = *lie flat*

whāngote = *breast feed*

I whakaputaina ēnei kohinga rauemi e Tihi Ltd rātou ko Palisade Film Production ko Deanne Thomas.

Ki te hiahia koe ki ētahi atu kape o tēnei rauemi, whakapā mai ki:
Te Ratonga Kiritaki a Te Tāhuhu o te Mātauranga
Waea koreutu 0800 660 662
Waea whakaahua koreutu 0800 660 663
Imēra: orders@thechair.minedu.govt.nz
Tono mai rānei mā te Ipurangi www.thechair.minedu.govt.nz

ISBN 978-0-473-16775-2

TE TĀHUHU O TE MĀTAURANGA
Ministry of Education

Te Kawanatanga o Aotearoa

ISBN 978-0-473-16775-2